СТАНОВИЩЕ

от д-р Анна Свободенова Чолакова – доцент по гражданско и семейно право в Центъра по юридически науки към Бургаски свободен университет

относно

дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен **„доктор“**

област на висше образование „Социални, стопански и правни науки“

професионално направление: 3.6. Право

докторска програма „Гражданско и семейно право“

Автор: *Йорданка Тодорова Николова*

Тема: Произход и сурогатно майчинство. Проблеми и разрешения.

Научен ръководител: доц. д-р Велина Тодорова, ИДП при БАН

1. Общо представяне на процедурата и биографични данни за докторанта

Със заповед на Директора на ИДП при БАН № РД-09-38/05.06.2024 г. съм назначена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Произход и сурогатно майчинство. Проблеми и разрешения.“ за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ в област на висше образование „Социални, стопански и правни науки“, професионално направление 3.6. Право, докторска програма „Семейно и наследствено право“. Автор на дисертационния труд е Йорданка Тодорова Николова – задочен докторант към секция Гражданско-правни науки в ИДП при БАН, с научен ръководител доц. д-р Велина Тодорова. Докторантът е представил в срок всички изискуеми по процедурата документи.

Кандидатът за присъждане на ОНС „доктор“ Йорданка Николова е родена на 22.12.1993 г. Придобила е магистърска степен по специалност „право“ в ЮФ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 2017 г. През 2018 г. Йорданка Николова е зачислена като задочен докторант в секция Гражданскоправни науки към ИДП при БАН. През 2014 г. започва практическият опит на докторанта първоначално като адвокатски сътрудник в адвокатски кантори, а от 2019 г. е вписана като адвокат. Кандидатът владее английски език и има базови познания по немски и по френски езици.

2. Актуалност на тематиката

Сурогатното майчинство е метод за осигуряване на потомство, практикуван още в древността. Като един от съвременните способи за асистирана репродукция неговата популярност нараства с ускореното развитие на медицинските технологии и либерализацията на обществените отношения. В световен мащаб отношението към сурогатството е противоречиво: някои законодателства са узаконили метода, други го забраняват изрично, а в трети, сред които е и нашата страна, законодателят не е заел ясна позиция относно този фактически прилаган способ за осигуряване на потомство. В същото време, в България се наблюдава значително нарастване броя на лицата с репродуктивни проблеми, което засилва обществения и научния интерес към всички методи на асистирана репродукция. Безспорно, както е отбелязал и самият дисертант, тези обстоятелства обуславят актуалността на обсъжданото научно изследване, неговата социална и правна значимост. До появата на настоящия труд не е правено монографично изследване на сурогатното майчинство у нас, а само на някои негови правни и етични аспекти. Развитието на социалните отношения и напредъкът в медицината, налагат законодателят да дефинира ясно отношението си към сурогатството – да бъде узаконено или точно обратното и, евентуално, да се изработи съответна правна уредба. Настоящото изследване си поставя за цел, която намирам за постигната в значителна степен, да подпомогне вземането на такова решение.

3. Познаване на проблема и методика на изследването

В своя труд дисертантката показва много добро познаване на разглежданата правна материя. Прави впечатление сериозният обем използвана научна литература, включително чуждестранна, както и съдебна практика. Добро впечатление прави подходът на автора да разглежда проблемите на сурогатното майчинство в контекста на цялостната уредба на произхода и на методите на асистирана репродукция по нашето право.

Темата на изследването е не само актуална. Тя е сложна, има интердисциплинарен характер и, за да бъдат обсъдени в пълен обем всички аспекти на сурогатството, са необходими не само юридически познания, а и задълбочен философски поглед. Би било добре, с оглед предложенията за създаване на нова правна уредба, задълбочено да бъдат обсъдени въпросите от морално, етично, културно, психологическо, медицинско и социално естество. Особено след като се отнася до предложения за създаването на нов, непознат на нашия правен и обществен ред правен институт. Подобна задача обаче е предизвикателство дори за опитния юрист и едва ли е по силите на еднолични усилия. Считам, че в своето изследване докторантът е осветлил посочените аспекти в достатъчен обем. С оглед евентуалното узаконяване на сурогатното майчинство у нас обаче и възприемането на предложените от автора законодателни промени би било удачно в бъдеще да се направи допълнително по-задълбочено интердисциплинарно изследване на посочените аспекти на обществените отношения свързани със сурогатството, което да вземе отношение и по основните аргументи, които са изтъкнати

до този момент от доктрината и различни институции срещу легализирането на сурогатното майчинство у нас.

За постигането на своите научни цели авторът умело е съчетал различни методи на научно изследване, което, несъмнено, е едно от достойнствата на съчинението. Използвани са историческият и сравнително-правният метод, методът на нормативния анализ, индуктивния и дедуктивния методи, функционалния и ценностния анализ.

4. Цялостна оценка на дисертационния труд и на приносните моменти

4.1. Представеният дисертационен труд е първото монографично изследване у нас, посветено на сурогатното майчинство. Дисертацията включва увод, четири глави, заключение и библиографска справка. Главите са добре балансирани и ясно структурирани. Структурата на дисертацията е стегната, удачно подбрана и съответства на съдържанието – безспорно достойнство на всяко съчинение. Считам, че дисертантката е успяла да изложи изчерпателно правните проблеми, които поставената тема предполага. В труда ясно личи способността на автора за творческо обсъждане на литературния материал и на съдебната практика, за правен анализ със самостоятелни изводи с научно и научнопрактическо значение. Езикът е точен и ясен.

Във въведението авторът представя темата на изследването си и нейната актуалност, ясно очертава трите главни въпроса, на които то има задачата да отговори.

В глава първа от дисертационния труд е проследено историческото развитие на методите на асистирана репродукция и на сурогатното майчинство, изведена е дефиниция на понятието и основните му характеристики, направена е типологизация на сурогатните практики в световен мащаб. В тази глава са представени и резултатите от едно обширно сравнително-правно изследване на националните политики към сурогатството в редица държави със съответни обобщения и изводи, както и значимо изследване на съдебната практика на Европейския съд по правата на човека.

В глава втора са представени „разрешителните“ законодателни техники на юрисдикциите, в които сурогатството има позитивна уредба било като самостоятелен правен институт, било като легален метод на асистирана репродукция. Централно място в тази глава заема сравнително-правният анализ на договора за сурогатство и на неговите правни характеристики като особено /ново/ основание за учредяване на произход.

Трета глава е посветена на политиките на забрана или на неутрално отношение на съответните юрисдикции към сурогатното майчинство. Особено значим в тази част на дисертацията е обзорът на възможностите за установяване на произход в хипотеза на фактическо сурогатство при действието на забранителен режим. Важно място в глава трета заема изследването на практиката на ЕСПЧ във връзка със сурогатното майчинство и отражението й върху семейното право. Положително впечатление тук прави подходът на

дисертанта да разглежда поставените проблеми през призмата на правата на детето и неговите най-добри интереси.

С най-съществено научно и научно-приложно значение е глава четвърта от обсъждания дисертационен труд. Позовавайки се на изводите и на резултатите от първите три глави, тук авторът представя в алтернативен порядък възможните бъдещи подходи /политики/ и правна регламентация на сурогатното майчинство в Република България. Въз основа на кратък анализ на уредбата на произхода според Семейния кодекс на РБ са формулирани две алтернативни концепции за уреждане последиците на сурогатството в нашия правен ред. Първата предвижда комплекс от законодателни изменения с оглед създаването на нов правен институт и нов юридически факт за учредяване на произход. В труда е предложен цялостен законопроект за изменение и допълнение на СК на РБ, който има приносен характер. Анализирана е и втората алтернатива за създаване на забранителен режим на сурогатството, но, едновременно с това, са предложени конкретни законодателни гаранции за запазване интересите на родените от сурогатство деца.

В заключението на дисертационния труд авторът е извел обобщените резултати от изследването си и предложенията за бъдещи промени в законодателството – подход, който следва да бъде оценен изцяло положително.

4.2. Приносни моменти на дисертационния труд

Дисертационният труд има редица достойнства и научни приноси. Ето най-значимите от тях, които бих откроила:

- на първо място, предложена е дефиниция за сурогатно майчинство /глава първа/;

- направена е детайлната типологизация на видовете сурогатно майчинство, основана на мащабно сравнително-правно изследване на световната практика и юрисдикции, която може да послужи като надеждна научнообоснована основа при създаването на позитивна правна уредба у нас;

- аргументирана е тезата, че до този момент законодателната политика в нашата страна е неутрална /неопределена/ по отношение на сурогатството – то нито е обявено за незаконосъобразно, нито е узаконено; удачно са аргументирани критиките към такъв подход;

- полезни и нови за нашата правна доктрина са обобщенията и изводите, свързани с конкретните законотворчески разрешения, възприети в законодателствата с разрешителни режими, уреждащи съдържанието на споразумението за сурогатство, особения ред за неговото сключване, правните последици от него, включително най-съществените такива, касаещи произхода на детето;

- изведен е изводът, че дори в държавите със забранителни режими по отношение на сурогатното майчинство, като Германия и Франция, фокусът е повече върху уреждане

правните последици, свързани с детето, отколкото върху наказателното преследване на участващите в сурогатните практики лица;

- приносен характер има заключението за нарастващото влияние на практиката на Европейския съд по правата на човека в Страсбург върху националните юрисдикции на държавите, когато правораздават по семейни правоотношения;

- приносен характер има заключението, направено въз основа на практиката на ЕСПЧ, че при разрешаването на спорни въпроси се е утвърдил принципът за спазване най-добрите интереси на детето и се предпочитат неговите частни интереси пред публичните такива; също така, следва да се държи сметка за правилото, че всеки конкретен случай има своите специфики;

- с приносен характер е аргументираната теза за необходимостта от въвеждането на разрешителен режим в РБ, който изрично да узакони, макар и при определени условия, сурогатното майчинство;

- един от най-съществените приноси на обсъждания дисертационен труд, който сам по себе си би бил достатъчен за присъждане на ОНС „доктор“, е разработеният проект за изменение и допълнение на действащото законодателство с конкретни предложения, които обхващат различните аспекти на сурогатството: уредени са всички евентуални отношения и последиците от тях.

5. Преценка на публикациите

За участие в настоящата процедура са представени и 3 статии, свързани с темата на дисертацията и приети за публикуване в авторитетни научни издания. Те затвърждават цялостното положително впечатление от научните постижения на докторантката, насочени към актуални теоретични и практически проблеми на сурогатството.

6. Автореферат

Авторефератът на дисертационния труд пълно, точно и ясно представя неговото съдържание, направен е в съответствие с нормативните изисквания и отразява коректно основните резултати и научни приноси, достигнати при научното изследване.

7. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Представеният дисертационен труд и статиите разкриват задълбочените научни интереси на дисертантката, нейната способност за самостоятелен научен анализ и научнообосновани изводи с практическа насоченост. Предвид факта, че конкурсът е за присъждане на образователна и научна степен „доктор“, е напълно естествено към автора да бъдат отправени и някои критични бележки и препоръки, които не се отразяват върху общото

положително впечатление от работата на докторанта и не омаловажават значението на нейните научни постижения.

Основните препоръки и бележки са насочени към предложенията за изменения и допълнения на действащото законодателство:

- По-ясно да се определи позицията относно броя и семейно-правния статут на лицата, поръчващи сурогатството: едно лице или двойка; семейна или фактическа двойка – този въпрос е определящ за някои от другите елементи на споразумението и неговото правно действие, в частност, относно произхода; важно е да се изясни ще се допусне ли поръчващият сурогатството да е едно лице;
- Да се обмисли по-внимателно процедурата по „официализиране“ на споразумението за сурогатство: целесъобразно ли е тя да включва два етапа с участие на овластени от държавата органи, чиито функции в голяма степен се припокриват: първо, споразумението да се подписва пред нотариус, а след това да се одобрява от съда; правомощията на съда в случая не поглъщат ли тези на нотариуса и в този контекст не е ли по-удачно да се предвиди само съдебна процедура?
- Бих препоръчала добре да се обмисли предложението сурогатната майка да може да оспорва произхода на детето в 6-месечен срок от неговото раждане – не се ли залага по този начин неоправдана несигурност за поръчващите родители и как евентуално предявяване и уважаване на такъв иск биха се отразили на последиците от договора за сурогатство?
- Как ще се уреди произходът на детето, ако договорът за сурогатство не произведе правно действие или същото отпадне с обратна сила – кой ще се счита за майка на детето, при положение, че сурогатната майка е забременяла с намерението, че след раждането тя няма да бъде носител на родителските права и задължения?
- Би могла да се обсъди идеята за създаване на специален регистър на договорите за сурогатство, който да е достъпен за медицинските лица, оправомощени да извършват АРТ, субектите, овластени за сключването на споразумението и за длъжностните лица по гражданско състояние;
- В предложенията за основни положения по законопроекта се забелязва едно логическо несъответствие във връзка с уреждането само на гестационно сурогатство /при което не трябва да има генетична връзка с майката/. Същата се опровергава от изречението: „Изискването за генетична връзка между лицата следва да е задължителен критерий.“ /с. 258/ - така формулирано, правилото се разбира като условие, а не като пречка. Текстът трябва да се прецизира, за да се избегне неяснота и противоречие.

- И на последно място, не мога да подкрепя разбирането, че след като нашият НК не използва легалното понятието „сурогатство“ или „сурогатно майчинство“, то кодексът не може „да адресира неговите проблеми“ – с. 251 от дисертацията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ПРЕДСТАВЕНИЯТ ЗА ОБСЪЖДАНЕ ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД **СЪДЪРЖА РЕДИЦА НАУЧНИ И НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ РЕЗУЛТАТИ, КОИТО ПРЕДСТАВЛЯВАТ ОРИГИНАЛЕН ПРИНОС В НАУКАТА И ОТГОВАРЯТ НА ИЗИСКВАНИЯТА НА ЗАКОНА** ЗА РАЗВИТИЕ НА АКАДЕМИЧНИЯ СЪСТАВ В РБ И ПРАВИЛНИКА ЗА НЕГОВОТО ПРИЛАГАНЕ.

ДИСЕРТАЦИОННИЯТ ТРУД ПОКАЗВА, ЧЕ ДОКТОРАНТКАТА **ПРИТЕЖАВА** ЗАДЪЛБОЧЕНИ ТЕОРЕТИЧНИ ЗНАНИЯ И УМЕНИЯ ПО НАУЧНАТА СПЕЦИАЛНОСТ „ГРАЖДАНСКО И СЕМЕЙНО ПРАВО“, КАТО **ДЕМОНСТРИРА** КАЧЕСТВА И УМЕНИЯ ЗА САМОСТОЯТЕЛНО ПРОВЕЖДАНЕ НА НАУЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ.

ВЪЗ ОСНОВА НА ГОРЕИЗЛОЖЕНОТО, ДАВАМ СВОЯТА **ПОЛОЖИТЕЛНА ОЦЕНКА** ЗА ПРЕДСТАВЕНИЯ ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД И **ПРЕДЛАГАМ НА ПОЧИТАЕМОТО ЖУРИ ДА ПРИСЪДИ ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНАТА СТЕПЕН „ДОКТОР“** НА ЙОРДАНКА НИКОЛОВА В ОБЛАСТ НА ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ „СОЦИАЛНИ, СТОПАНСКИ И ПРАВНИ НАУКИ“, ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ „ПРАВО“, ДОКТОРСКА ПРОГРАМА „СЕМЕЙНО И НАСЛЕДСТВАНО ПРАВО“.

22.08.2024 г. **Изготвил становището: .....**

/Доц. д-р Анна Чолакова/

OPINION

From Dr. Anna Svobodemova Cholakova – Associated Professor in Civil and Family Law in The Center for Legal Studies at Burgas Free University

Regarding

a dissertation for the award of the educational and scientific degree "Doctor"

in the field of higher education "Social, Economic, and Legal Sciences"

professional field: 3.6 Law

doctoral program "Civil and Family Law"

Author: *Yordanka Todorova Nikolova*

Topic: Origin and Surrogacy. Problems and Solutions.

Academic Supervisor: Associate Professor Dr. Velina Todorova, Institute for the State and law Bulgarian Academy of Sciences

1. General Overview of the Procedure and Biographical Information about the Doctoral Candidate

By Order No. RD-09-38/05.06.2024 of the Director of the Institute for the State and Law, Bulgarian Academy of Sciences, I have been appointed as a member of the academic jury to oversee the procedure for the defense of the dissertation titled “Origin and Surrogacy. Problems and Solutions.” for obtaining educational and scientific degree "Doctor" in the field of higher education "Social, Economic, and Legal Sciences," professional field 3.6 Law, doctoral program "Family and Inheritance Law." The author of the dissertation is Yordanka Todorova Nikolova, a part-time doctoral student at the Section of Civil Law Sciences at the Institute for the State and Law, Bulgarian Academy of Sciences, with Associate Professor Dr. Velina Todorova as her academic supervisor. The doctoral candidate has submitted all the required documents within the specified deadline.

Yordanka Todorova Nikolova, the candidate for the degree of Doctor, was born on December 22, 1993. She earned her Master’s degree in Law from the Faculty of Law at Sofia University "St. Kliment Ohridski" in 2017. In 2018, Yordanka Nikolova was enrolled as a part-time doctoral student in the Section of Civil Law Sciences at the Institute for the State and Law, Bulgarian Academy of Sciences. Since 2014, she has gained practical experience, initially as a legal assistant in law firms, and has been a registered attorney-at-law since 2019. The candidate is proficient in English and has basic knowledge of German and French.

2. Relevance of the Topic

Surrogacy is a method of ensuring offspring that dates back to ancient times. As one of the modern methods of assisted reproduction, its popularity has increased with the rapid development of medical technologies and the liberalization of social relations. Worldwide, attitudes towards surrogacy are mixed: some legislations have legalized the method, others explicitly prohibit it, and in some, including our country, the legislator has not taken a clear position regarding this de facto method of ensuring offspring. At the same time, Bulgaria has seen a significant increase in the number of individuals with reproductive issues, which has heightened both public and scientific interest in all methods of assisted reproduction. Undoubtedly, as noted by the doctoral candidate herself, these circumstances underscore the relevance of the discussed scientific research, and its social and legal significance. Prior to this work, there had been no monographic study on surrogacy in our country, only on some of its legal and ethical aspects. The development of social relations and advancements in medicine necessitate that the legislator clearly define its stance on surrogacy—whether to legalize it or precisely the opposite—and potentially develop an appropriate legal framework. This study aims, and I find it has largely succeeded, to assist in making such a decision.

3. Understanding of the Problem and Research Methodology

In her work, the doctoral candidate demonstrates a thorough understanding of the examined legal matter. The extensive use of scientific literature, including foreign sources, and case law is particularly noteworthy. The author's approach to analyzing the issues of surrogacy within the broader context of the regulation of parentage and assisted reproductive methods under our law is commendable.

The research topic is not only timely. It is also complex and interdisciplinary and addressing all aspects of surrogacy requires not only legal knowledge but also a profound philosophical perspective. Given the proposals for creating new legal regulations, it would be beneficial to thoroughly discuss the moral, ethical, cultural, psychological, medical, and social dimensions of the issues involved, especially since it concerns the establishment of a new legal institution unfamiliar to our legal and societal norms. Such a task, however, is challenging even for an experienced lawyer and is unlikely to be accomplished by individual efforts alone. I believe the doctoral candidate has illuminated these aspects to a sufficient extent. However, for the potential legalization of surrogacy in our country and the adoption of the proposed legislative changes, it would be prudent to conduct further in-depth interdisciplinary research on these social aspects of surrogacy, which research should also address the key arguments presented by doctrine and various institutions against the legalization of surrogacy in our country.

To achieve her scientific goals, the author has skillfully combined various research methods, which is undoubtedly one of the strengths of the work. The methods used include historical and comparative legal methods, normative analysis, as well as inductive and deductive methods, functional and evaluative analysis.

4. Overall assessment of the Dissertation and Its Contributions

4.1. The presented dissertation is the first monographic study in Bulgaria dedicated to surrogacy. The dissertation includes an introduction, four chapters, a conclusion, and a bibliography. The chapters are well-balanced and clearly structured. The structure of the dissertation is coherent, aptly chosen, and aligns with the content, which is undoubtedly a strength of every work. I believe the doctoral candidate has successfully addressed the legal issues posed by the topic. The work clearly demonstrates the author's ability to creatively discuss the literature and case law, provide legal analysis with original conclusions of scientific and practical significance. The language used is precise and clear.

In the introduction, the author presents the research topic and its relevance, clearly outlining the three main questions that the study aims to address.

The first chapter of the dissertation traces the historical development of assisted reproduction methods and surrogacy, defines the concept and its main characteristics, and provides a typology of surrogacy practices worldwide. This chapter also includes results from an extensive comparative legal study of national policies on surrogacy in various countries, with corresponding summaries and conclusions, as well as a significant examination of the case law of the European Court of Human Rights.

The second chapter presents the "permissive" legislative techniques of jurisdictions where surrogacy is positively regulated, either as an independent legal institution or as a legal method of assisted reproduction. A central focus of this chapter is the comparative legal analysis of surrogacy contracts and their legal characteristics as a novel basis for establishing parentage.

The third chapter is dedicated to jurisdictions with prohibitive or neutral approach on surrogacy. Particularly significant in this part of the dissertation is the review of the possibilities for establishing parentage in the context of factual surrogacy under a prohibitive regime. The examination of the practice of the European Court of Human Rights in relation to surrogacy and its impact on family law is also crucial. The approach of the dissertation to view these issues through the lens of child rights and best interests is commendable.

The fourth chapter holds the most substantial scientific and practical significance. Drawing on the conclusions and results from the first three chapters, the author presents potential future approaches and legal regulations for surrogacy in Bulgaria. Based on a brief analysis of parentage regulations under the Bulgarian Family Code, two alternative concepts for addressing the consequences of surrogacy within our legal system are formulated. The first involves a comprehensive set of legislative changes to create a new legal institution and a new legal fact for establishing parentage. The dissertation proposes a complete draft bill for amending and supplementing the Family Code of Bulgaria, which is a significant contribution. The second

alternative involves establishing a prohibitive regime for surrogacy while proposing specific legislative guarantees to protect the interests of children born through surrogacy.

In the conclusion, the author summarizes the results of the research and proposes future legislative changes – an approach that should be evaluated positively.

4.2. Contributions of the Dissertation

The dissertation presents several noteworthy merits and scientific contributions. The most significant ones include:

- First of all, a definition of surrogacy is provided /in first chapter/;
- Typology of surrogacy practices is presented, based on a comprehensive comparative legal study of global practices and jurisdictions, which may serve as a scientifically grounded basis for the development of positive legal regulation in Bulgaria;
- The thesis argues that since that moment Bulgarian legislative policy towards surrogacy has been neutral or undefined, neither explicitly legalizing nor prohibiting it; the dissertation effectively critiques this approach;
- The dissertation provides useful and novel insights for Bulgarian legal doctrine regarding specific legislative solutions adopted in jurisdictions with permissive regimes towards surrogacy agreements, the special procedures for their conclusion, and the legal consequences, including the most critical aspects concerning the child's parentage.
- It is noted that even in jurisdictions with prohibitive surrogacy regimes, such as Germany and France, the emphasis is more on addressing the legal consequences for the child rather than prosecuting participants in surrogacy practices.
- The dissertation highlights the growing influence of the European Court of Human Rights (ECHR) on national jurisdictions, particularly in family law cases.
- Based on ECHR case law, the dissertation concludes that the principle of considering the best interests of the child has been firmly established and that the child's private interests may prevail over public interests, while acknowledging the need to consider the specifics of each case.
- The dissertation presents a well-argued case for the introduction of a permissive regime in Bulgaria that explicitly legalizes surrogacy under certain conditions.
- One of the most substantial contributions of the dissertation, which in itself would be sufficient for awarding the academic degree of "Doctor," is the developed project for amending and supplementing the existing legislation with specific proposals covering various aspects of surrogacy: all potential relationships and their consequences are regulated.

5. Evaluation of the Publications

Three articles related to the dissertation topic, accepted for publication in reputable scientific journals, have been submitted for this procedure. These articles reinforce the overall positive

impression of the doctoral candidate's scientific achievements, which are focused on current theoretical and practical issues of surrogacy.

6. Abstract

The abstract of the dissertation fully, accurately, and clearly presents its content. It is prepared in accordance with regulatory requirements and correctly reflects the main results and scientific contributions achieved through the research.

7. Recommendations for Future Use of the Dissertation Contributions and Results

The presented dissertation and articles reveal the doctoral candidate's deep scientific interests, her ability for independent scientific analysis, and scientifically grounded conclusions with practical relevance. Given that this competition is for the awarding of the educational and scientific degree of "Doctor," it is entirely natural to offer some critical notes and recommendations to the author, which do not detract from the overall positive impression of the candidate's work nor diminish the significance of her scientific achievements.

The main recommendations and notes are directed towards the proposals for amendments and additions to the current legislation:

- To be clearly defined the position regarding the number and marital status of the individuals commissioning the surrogacy: a single person or a couple; a married or de facto couple – this issue is crucial for some of the other elements of the agreement and its legal effect, particularly with regard to parentage. It is important to clarify whether a single individual will be allowed to commission the surrogacy.
- To be carefully considered the procedure for 'formalizing' the surrogacy agreement: is it appropriate for it to include two stages involving state-authorized bodies, whose functions largely overlap? First, the agreement is signed before a notary, and then it is approved by the court. Do the court's powers in this case not supersede those of the notary, and in this context, wouldn't it be more appropriate to provide for only a judicial procedure?
- I would recommend careful consideration of the proposal that the surrogate mother would be allowed to contest the parentage of the child within six months of its birth – doesn't this create undue uncertainty for the commissioning parents, and how would the potential filing and acceptance of such a claim affect the consequences of the surrogacy agreement?
- How will the parentage of the child be determined if the surrogacy agreement does not take legal effect or is retroactively nullified? Who will be considered the child's mother, given the fact that the surrogate mother became pregnant with the intention that she would not hold parental rights and obligations after the birth?
- The idea of creating a special register of surrogacy agreements could be discussed, which would be accessible to medical professionals authorized to perform ART (Assisted

Reproductive Technology), the entities empowered to conclude the agreement, and civil status officials.

- In the proposals for the main provisions of the draft law, there is a logical inconsistency regarding the regulation of only gestational surrogacy (where there should be no genetic link to the mother). This is contradicted by the sentence: 'The requirement for a genetic link between the individuals should be a mandatory criterion.' (p. 258) – as formulated, the rule is understood as a condition, not an obstacle. The text needs to be refined to avoid ambiguity and contradiction.
- Lastly, I cannot support the view that since our Penalty Code does not use the legal terms 'surrogacy' or 'surrogate motherhood,' it cannot 'address its problems' - p. 251 of the dissertation.

CONCLUSION

THE PRESENTED DISSERTATION CONTAINS **A NUMBER OF SCIENTIFIC AND SCIENTIFIC-APPLIED RESULTS THAT REPRESENT AN ORIGINAL CONTRIBUTION TO SCIENCE AND MEET THE REQUIREMENTS OF THE LAW** ON THE DEVELOPMENT OF THE ACADEMIC STAFF IN THE REPUBLIC OF BULGARIA AND THE REGULATION FOR ITS IMPLEMENTATION.

THE DISSERTATION DEMONSTRATES THAT THE DOCTORAL CANDIDATE **POSSESSES** IN-DEPTH THEORETICAL KNOWLEDGE AND SKILLS IN THE SCIENTIFIC SPECIALTY 'CIVIL AND FAMILY LAW,' **SHOWING** QUALITIES AND ABILITIES FOR CONDUCTING INDEPENDENT SCIENTIFIC RESEARCH.

BASED ON THE ABOVE, I GIVE MY **POSITIVE ASSESSMENT** OF THE PRESENTED DISSERTATION AND **RECOMMEND TO THE ESTEEMED JURY TO AWARD THE EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC DEGREE 'DOCTOR'** TO YORDANKA NIKOLOVA IN THE FIELD OF HIGHER EDUCATION 'SOCIAL, ECONOMIC, AND LEGAL SCIENCES,' PROFESSIONAL FIELD 'LAW,' DOCTORAL PROGRAM 'FAMILY AND INHERITANCE LAW".

22.08.2024 г. **Submitted the opinion**: .....

/Assoc. Prof. Dr. Anna Cholakova /